

lemi kincsekkel megrakodva tért haza? Az első kérdésre talán röviden azt lehetne válaszolni, hogy a transzszilvanizmus gondolata, annak princípiumai és a vidékhez, a faluhoz való kötődése jellemezték gondolkodásmódját. Arra, hogy mit hozott magával, mivel meggazdagodva tért haza, a következőkkel lehetne válaszolni: a béke híve, a békeharcosi elkötelezettség, a szövetkezeti eszme, a népfőiskola, mint a népnevelés eszköze, módszere, valamint a településfejlesztés, vidékfejlesztés, faluturizmus gondolatának elkötelezett híveként ért haza. Ezen utóbbiak az ötéves világkörüli útján szerzett tapasztalatok alapján fogalmazódtak meg benne. E kérdésekben 50–60 évvel megelőzte korát. Előfutár volt, mert hazatérése után a gyakorlatban is megpróbálta alkalmazni elgondolásait.

Balázs Ferenc elképzelései semmit sem veszítettek aktualitásukból. Ma már nemzetközi, világszinten napirendre tűzött problémák. Csak Balázs Ferencről nem tud a közvélemény, személyének jelentősége és értéke nincs betáplálva a köztudatba. Ezzel adós a történelem. Ezt illene és kellene pótolni születésének százéves évfordulóján!

KOPÁTSY SÁNDOR

A MAGYAR KIRÁLYSÁG NÉPEINEK SORSA TRIANON UTÁN

Amennyire általánosan elfogadott a magyarság számára az, hogy a 20. század politikai tekintetben ezer éves történetének legszomorúbb kora, annyira nem tudatosult a közép-európai népekben, hogy a Nyugathoz viszonyított leszakadásuk is ehhez a századhoz kötődik. Számunkra e század azért ellentmondásos, mert ugyanakkor sokszorta többet is hozott, mint előtte bármelyik ötszáz esztendő. A térségben a várható élettartam közel a kétszeresére nőtt, az egy lakosra jutó nemzeti jövedelem megháromszorozódott, az analfabétizmus eltűnt, és végre demokráciában élhetünk, azaz minden lakos állampolgár is.

Előttünk, magyarok előtt azért maradt rejtve ez az egész térségünket érintő katasztrofális lemaradás, mert mindent Trianonra fogtunk. Az ország megcsonkítása ugyanis akkora sokként érte a nemzetet, ami mellett nem kellett észrevenni, hogy Trianon is csak valami ennél sokkal általánosabb folyamat része, hiszen annak haszonélvezői – az életszínvonalukat tekintve – ugyanolyan, vagy még nagyobb mértékben lemaradtak a Nyugathoz képest, mint mi.

A kereszténység felvételétől a 20. századig Közép-Európa népei mind kulturális, mind gazdasági tekintetben a Nyugat népei mögött legfeljebb néhányszor tíz százalékkal lemaradva éltek. Az elmúlt század során ez a lemaradás megsokszorozódott, ma a germánságtól keletre élő közép-európai népek életszínvonala negyede-nyolcada a nyugat-európainak. Mi az oka, hogy ez a tragikus lemaradás nemcsak pánikot nem okozott az érintett népeknél, de még nem is tudatosult a súlyának megfelelően?

A fő okot abban látom, hogy ez a század óriási politikai változásokat hozott a térség népeinek életében. Országok születtek, az országhatárokat újrajazolták, és végül azzal, hogy e térséget Jaltában az évszázad felére a keleti ortodox kultúrkörbe tagolták be. Ezért *a politikai változások mögött a lényeg, a katasztrofális gazdasági lemaradás rejtve maradhatott.*

A lengyelek, a csehek és a magyarok hosszú évszázados politikai függőségük után végre független államisághoz jutottak.

Az utódállamok annak örültek, hogy történelmük során végre nemzeti államuk lett.

A magyarság pedig azért nem figyelt a gazdasági lemaradásra, mert elvesztette korábbi állami területének kétharmadát, és ezzel magyarázhatta minden baját.

Végülis ez a történelemben nem ismert mértékű lemaradás abszolút értelemben mind kulturális, mind gazdasági fejlődéssel járt. Lényegében ez a század szüntette meg Közép-Európában a lakosság nagy többségét érintő analfabétizmust, a szinte ázsiai mértékű halandóságot és az éhezést.

Ideje volna a térség népei számára elkészíteni a 20. század gazdasági leltárát. Erre teszek kísérletet az alábbiakban.

Mint közgazdász a gazdasági mutatókat, mindenekelőtt az egy lakosra jutó nemzeti jövedelmet tartom a megfelelő összevetési alapnak. A térség népeinek ezt a mutatóját, a mindenkori magyar átlagot 100-nak véve, ahhoz viszonyítva fejezem ki. Tekintettel arra, hogy az alábbiakban nem országokról, hanem népekről, etnikumokról lesz szó, és mivel nincsenek erre vonatkozó statisztikák, kénytelen vagyok a becsléseimre támaszkodni. Tekintettel arra, hogy hosszú közgazdászkodásom megtanított arra, hogy ne csak a publikált számokat, hanem a szememnek is higgyek, vettem a bátorságot, hogy a tendenciákat minden bizonnyal megbízhatóan tükröző számokkal illusztráljam. Az általam használt számokon lehet vitatkozni, de a velük kifejezett tényeken aligha. Jó volna, ha az érintett népek a mainál sokkal alaposabban, tudományos módszerekkel dolgoznák fel ezt a témát. A mondandómat viszont annyira fontosnak tartom, hogy nem riaszt vissza a későbbi korrekciók veszélye. A magyar etnikum életszínvonala, képzettsége a századforduló idején a Monarchián belül közel az átlagot jelentette. Voltak nálunk gazdagabb és szegényebb, jobban és kevésbé iskolázott népek is. Nem sokat tévedünk, ha a magyar etnikumot 100-nak, a Monarchia lakosságának átlagát is 100-nak vesszük. *Ekkor nálunk gazdagabbak csak a zsidók, a csehek és a német nyelvű etnikumok voltak.*

Az 1900-as években e térségben a népek átlagos életszínvonala fele, kétharmada volt a nyugat-európainak. Ma legfeljebb negyede, de inkább hatoda. *Erről mi keveset beszélünk, pedig ezer éven keresztül a Monarchia területén élő népek alig maradtak el a nyugati átlag mögött, különösen nem a magyarok és a csehek.* Ebben a században azonban katasztrofális visszaesés következett be. Ennek nem Trianon, de nem is a Monarchia megszűnése a fő oka, hanem az, hogy *a térség népei gazdaságföldrajzi és civilizációs okokból voltak képtelenek a Nyugat-Európa népeivel való lépéstartásra.* Ez alól csak az osztrákok a kivételek, akik e század során nemhogy lemaradtak volna, hanem sikeresen felzárkóztak.

Az osztrákok a század elején a Monarchia területén még nem voltak a leggazdagabbak. Kivéve Bécset és környékét, az osztrák nép többsége még szegényebben élt, mint a magyar etnikum. Ma a mienk négy-ötszörösén állnak. A 20. században Közép-Európában az osztrákok bizonyultak az egyetlen olyan népnek, amelyiknek Nyugat-Európa-hoz képest nem romlott, sőt javult a helyzete. A Monarchiában élő németnyelvű etnikumok közül a szudéta németek, a magyarországi szászok és svábok az átlagnál lényegesen gazdagabbak voltak. Őket a századfordulón a hozzánk viszonyított 150–180-as mutatóval lehetne jellemezni. A második világháború után szinte eltűntek a térségből. Őshazájukban viszont azóta sikeresen beépültek a fejlett Nyugatra. *Ezek a gazdag és kulturált német etnikumok lényegében örökre eltűntek Közép-Európából. Az ebből fakadó kár egyelőre fel sem mérhető.* Elég annyit szem előtt tartani, hogy részben a saját, részben az érintett államalkotó népek, részben a háború utáni viszonyokat rendező győztes hatalmak hibájából a közép-európai államoknak éppen a Nyugathoz való csatlakozás küszöbén nélkülözniük kell azt a német kisebbséget, aminek polgárosodottsága, nyelve a legjobb kapocs lehetne a Nyugat felé.

A Magyar Királyság területén évszázadok során a magyar államban a polgárságot a *szászok* jelentették, ráadásul éppen az ország egyébként két vidékén, Erdélyben és a Felvidéken, ők képviselték a haladást és a gazdaságot. A század végére hiányuk éppen a két térségben érezhető a leginkább, hiszen itt az átlagosnál is nagyobb lett a lemaradás,

A Trianon utáni Magyarország legjelentősebb kisebbsége a *svábság* volt. Az ő színvonalukat a század elején 120–140-re tehetjük. Mára ők is szinte eltűntek, pedig a soron lévő nyugatosodásunkban a magyar karakter hiányosságát pótolta volna az ő puritanizmusuk.

A történelem fintora, hogy a Monarchia messze leggazdagabb parasztsága, a *bánáti svábság*, mára eltűnt, és a területük a Kárpát-medence legszegényebb, legreménytelenebb térsége lett. Közép-Európából mintegy 5 millió németet telepítettek vissza, vagy vándorolt ki a térségből, és Németországban ezek nagy sikerrel vissza is épültek, ma az őket kitelepítőkhöz viszonyítva többszörösen jobban élnek.

A Monarchia másik gazdag etnikuma a *zsidóság* volt. Az ő színvonalukat a századforduló idején 200-ra, a második világháború kitörésekor ennel is

magasabbra tehetjük. Mind kulturális, mind gazdasági téren ők ekkor már Közép-Európában a Nyugat színvonalán álltak. A század végére Közép-Európából szinte eltűntek. Budapest maradt az egyetlen hely, ahol az eredeti számuknak talán ötöde megmaradt. Többségüket a hitlerizmus irtotta ki, a megmaradtak nagy része pedig kivándorolt. Az ő mutatójuk is szerte a világban 5–600 körül, a megmaradtaké Magyarországon 200 lehet.

Ezzel el is jutottunk azon közép-európai etnikumok végére, akik a század során felzárkóztak a Nyugathoz. *A fejlett világhoz az elmúlt század során csak két közép-európai etnikum zárult fel, a német és a zsidó.* A németen belül mind az otthonmaradt osztrákok, mind a hazatelepített szudéta-németek, a szászok és svábok. A kitelepítéssel őket érte a legnagyobb csapás, mégis ők lettek a gazdagok.

A sikeresek közé kell számítani az elmúlt száz évben kivándorolt magyarságot. Az ő szintjük a kivándorlás idején a hazainak legfeljebb kétharmada volt, ma hatszorosa. Ez többé-kevésbé még az 56-os kivándorlókra is igaz.

A csehek száz éve hozzánk viszonyítva 160-as, azaz akkor nyugat-európai színvonalon álltak. Ma alig állnak jobban nálunk, azaz a száz év előtti relatív életszínvonaluk negyedén sem élnek. Az ő viszonylagos lemaradásukat három okra vezethetjük vissza:

a/ *Nyakukba vették a szlovákokat.* Ez óriási erőforrásokat szívott el az általuk lakott térségből.

b/ *Jáltában odaadták őket is az oroszoknak.* Azt még mindig nem merjük kimondani, hogy a szovjet megszállás és rendszer annál nagyobb kárral járt, minél magasabb volt az előzetes fejlettségi szint. Azaz a csehek estek vissza a legjobban, ugyanakkor bizonyos kelet-európai színvonalon már nem sokat értett a szocializmus.

c/ *A szudéta-németeket maradéktalanul kitelepítették.* Ez a német etnikum ezer éven keresztül a csehek számára a hidat jelentette a Nyugat felé. Még nem vallották be, de sokat fognak fizetni érte.

A csehek hozzánk viszonyítva is vesztek, ma a száz évvel korábbi 60-nal szemben legfeljebb 20 ponttal állnak előttünk. *Ezután vizsgáljuk meg a század elején a Magyar Királyságban élt, azóta az utódállamokban élő etnikumok sorsát.*

A szlovákok hozzánk viszonyítva száz éve mintegy 20–30 százalékkal voltak szegényebbek, kevésbé iskolázottak. Ők tették ki a Felvidék lakosságának többségét, de ott a magyaroknál és főleg a szászoknál és zsidóknál lényegesen szegényebbek voltak. Mai színvonaluk alig más a magyarokhoz viszonyítva, mint száz évvel korábban volt. Valljuk be, hogy ők jobban jártak Trianon és a második világháború közötti évtizedekben a csehekkel, mint velünk jártak volna. Nekünk nem lett volna elegendő szándékunk, még kevésbé pénzünk a hasonló nagyvonalú támogatásukra. Számunkra is tanulságos példa az, hogy a szlovákok nem érznek a csehekkel szemben hálát a hatvan éven keresztül kapott óriási segítségért. Trianon után közülünk sokan

szemrehányást tettek a szlovákoknak azért, hogy tőlünk a csehekhez pártoltak. Valljuk be, hogy Trianon előtt keveset tettünk annak érdekében, hogy velünk szemben a szlovákok hátlára legyenek kötelezve, Trianon után pedig a csehek sokat adtak nekik. Ez esetben is beigazodott: az alamizsnáért nem várható hála.

Ma a szlovákok független államban élhetnek, ráadásul jelentős olyan magyar kisebbséget is kaptak, amelyik a századforduló idején a magyar etnikum átlaga felett élhetett. Azaz a felvidéki magyar etnikum ekkor jobban élt, jobban volt iskolázva, mint az átlagos magyar. Ma már sajnos ez nem mondható el róluk. *A felvidéki magyarság nemcsak magyarságában, de életszínvonalában is többet vesztett, mint a trianoni országban maradtak.* Ez a veszteség jelentős, de – ha a burgenlandi magyaroktól eltekintünk – a határokon túl kerültek között a legkisebb.

A trianoni rendezés *a horvátok* számára is kedvezőtlennek bizonyult. A századforduló idején a horvátok ugyan 20–40 ponttal szegényebbek voltak a magyarságnál, de számukra a 20. századi jövő nagyon biztatónak ígérkezett. E század ugyanis a Földközi-tenger északnyugati medencéjében meghozta a gazdasági felzárkózást Nyugat-Európához. Spanyolország és Olaszország északi harmada a század végére Európa egyik leggazdagabb térsége lett. Ezt elsősorban a turizmusnak és az északi szomszédok felemelkedésének köszönhették. Azok gazdasága felértékelte a közeli tengeri kikötőket, a lakosság pedig a nyaralásra nagyon alkalmas, közeli tengerparton és hegyekben való nyaralásért fizetett sokat. E két célból sokkal több pénz áramlott e térségbe, mint amit a tőkeáramlásról közölt statisztikák tartalmaznak.

Azzal, hogy Horvátország nem a nyugati és az északi szomszédjaihoz, hanem a balkáni nyelvrokonokhoz csatlakozott, megpecsételődött a sorsa.

Ma a horvátok a magyarságnál ugyanúgy szegényebbek, mint a századforduló idején voltak. Talán a kudarcuk megtanította őket arra, amit az elmúlt század során a megelőző ezer éves történelmükből nem vettek tudomásul: Az ugyan tény, hogy a nyelvi rokonaik a balkáni szomszédok között vannak, de a kulturális kötöttségük a mediterrán, a nyugati kereszténységhez köti őket.

A századforduló idején *az erdélyi román* kisebbség fejlettségi színvonala mintegy 30–40 százalékkal a magyar etnikumé alatt volt. Ez ma is körülbelül így van, ha nem még rosszabb. A jövőjük még kevésbé biztató. Erdély egészének további leszakadása előre vetíthető.

Erdély ezer éven keresztül olyan átmeneti terület volt, ami ugyan politikailag és kulturálisan a nyugati keresztény kultúrához tartozott, de a lakosság súlya egyre inkább a keleti, az ortodox Európát képviselte. Erdélynek a Nyugathoz való kötődését erősítette volna az, amikor a 18. században a Habsburgok a románokat a nyugati kereszténységhez akarták átszervezni. Ez ugyan bizonyos sikereket ígért, de az elnyomott erdélyi románság természetesen továbbra is a határon túli ortodox hitű testvéreikhez kötődött. Erdély sorsát megpecsételte az, hogy 1849-ben úgy tagolják be a magyar államba, hogy a románság politikai és vallási súlyát figyelembe sem vették. Erdélynek

a nyugati kultúrkörtől való elszakadását véglegesítette Trianon azzal, hogy a térséget ezer év után politikai tekintetben is a kelet-európai kultúra részévé nyilvánította. Ezzel Románia, mint állam, döntően a kelet-európai kultúrkörhöz csatolódott, és az ortodox-keresztény románok állama lett. Ennek erősítése érdekében a politikai hatalom sem volt rest. *Románia a század során megszabadult a két legfejlettebb etnikumától a zsidóságtól és a németektől, valamint a kisebbségi politikája következtében csökkent a magyar kisebbség részaránya és fejlettségi szintje is.*

A századforduló idején az erdélyi magyarság nyugati, a Partiumban élő része a magyar átlagon felül, a székelység ugyanolyan mértékben az alatt élt. A partiumi és az erdélyi városok magyar lakossága pedig a trianoni terület városi lakossága felett volt. Ezt jól jellemezte az a tény, hogy Nagyvárad Ady korában az egyik leggazdagabb és legfejlettebb magyar város volt. Ma messze Debrecen mögött van.

Jelentős számú magyarság került Trianon után Jugoszláviához. Ők előtte a leggazdagabb magyar etnikumot jelentették. Rajtuk még tragikusabban csattant annak a következménye, hogy a Balkánhoz csatolódtak. Mára onnan a száz éve ott éltek utódainak a többsége is eltűnt, a megmaradtak pedig elszegényedtek. Sorsuk az egyre jobban elszigetelődött Szerbiában még reménytelenebbé vált. A Délvidék és a Romániához került Bánát száz éve Európa egyik leggazdagabb vidéke volt, a mutatója nem lehetett messze a 200-tól, ma ott a magyarok az anyaországiaknál is lényegesen szegényebbek.

Trianonért a legsúlyosabb árat *Kárpátalja magyarsága* fizette. Annak ellenére, hogy a terület lakosságának a többségét kitevő rutének, azaz ukránok voltak a Magyar Királyság legszegényebb etnikuma, a mutatójuk legfeljebb 50 lehetett, mára még mélyebbre zuhant. Az ott élő magyarság viszonylag jól, az országos átlagnál nem rosszabbul élt. Ma annak is legfeljebb harmadán tengődik. Vagyis Ungvár magyarsága száz éve a magyarság átlagán élhetett, ami a nyugat-európainak közel kétharmada volt, ma a magyar átlag felén, azaz a nyugati tizedén tengődik. Katasztrófális helyzetük pedig minden bizonnyal még relatíve romlani fog.

Trianonban a győztesek Jugoszlávia, Románia és bizonyos mértékben Csehszlovákia nemzeti határainak meghúzásakor csak a nyelvi határokat és a nyelvi rokonságot tartották szem előtt, az annál sokkal fontosabb kulturális határokat semmibe sem vették. Pedig a kulturális határok csak sok évszázad alatt módosulhattak, a nyelvi határok a történelem során ritkán játszottak jelentős, soha sem tartós szerepet. Ennek a tévedésnek a jelentőségét mindmáig nem mérték fel sem Nyugaton, sem Közép-Európában.

Tegyünk kísérletet arra, hogy felmérjük Trianon gazdasági hatását a Kárpát-medencében élő magyarság számára. Hangsúlyozni szeretném, hogy csak a gazdaságát, mert arra nincsen mutató, hogy a magyarságukban megsértettek, megkárosítottak mit szenvedtek.

Az első tabu Trianonnak az ország mai területén élőkre való anyagi hatása. Ideje volna felszámolni azt a romantikus felfogást, hogy a Kárpát-me-

dence olyan értelemben volt gazdasági egység, hogy annak az ország egésze anyagi hasznát vette. Az a tízmillió magyar, illetve annak elődei, akik az ország mai területén élnek, anyagilag többet nyert, mint veszített. Ennél jobban csak akkor jártunk volna, ha a határokat a magyarok lakta területeknek megfelelően húzták volna meg. *Amíg a jelenlegi terület szinte egésze a történelmi térségen belül az átlagosnál kedvezőbb életkörülményeket jelent, addig az elszakított területek kétharmada, háromnegyede az átlagosnál kedvezőtlenebb adottságú volt és maradt.* Az elszakított területeken belül az átlagosnál lényegesen kedvezőbb adottságú térségek: a Szlovákiához csatolt Kisalföld, a Romániához csatolt, az Alföld peremvidékének számító Partium és a Jugoszláviához csatolt magyar lakta Bácska. Ennek alapján mondhatjuk, hogy a trianoni területen élők gazdasági tekintetben többet nyertek, mint veszítettek a megcsonkítás következtében. Ez a szerény mértékű előny egészen a 70-es évekig alig mutatkozott, azóta azonban annál inkább. *Ma a magyar etnikum Magyarországon a határon túli testvéreikhez képest relatíve is jobban él, mint a századforduló idején.* Ehhez a magyarsághoz kell viszonyítani a határon túli magyarság sorsát.

A számszerűsíthetőség érdekében a mai egy lakosra jutó nemzeti jövedelmet vásárlóerő-paritás alapján tegyük 8 ezer dollárra. Ehhez képest a kárpátaljai magyarságé legfeljebb 4, az erdélyi 5, a délvidéki és a szlovákiai 6, átlagosan mintegy 5 ezer dollár. A dollárban mért különbség tekinthető annyinak, amibe nekik ma évente az elszakítottságuk kerül. Ez a különbség Trianon után a mainak negyede sem volt. Az első ötven éven keresztül lassan, de az utolsó harminc év alatt felgyorsulva nőtt.

Ami a határon túlra került magyaroknak az eltelt 80 év alatt ért anyagi veszteség átlagos nagyságát illeti, ez mai dollárban körülbelül 100 ezer dollár. *A határon túli magyarokat ért anyagi veszteség tehát csillagászati összeg.* Kimondani is sok. Talán eddig ezért sem mondtuk ki. Ez még mindig csak a határokon túlra került magyarság átlagát jelenti. A 80 év alatt elszenvedett veszteség abszolút értelemben a délvidékieknél a legnagyobb, hiszen ők nagyon magasról estek vissza. A kárpátaljaiaknál a legkeservesebb, mert eleve is ők voltak a legszegényebbek.

A fenti számokon lehet majd vitatkozni, de a nagyságrendjükön aligha. Márpedig ebből az következik, hogy ők annyi áldozatot hoztak a magyarságukért, amit nekik soha nem lehet majd visszafizetni. Ellenben ők nem kérhetnek tőlünk annyit, ami nem csepp volna a tengerben. Ehhez képest az nagyon kevés, hogy Magyarország miniszterelnöke az övékének is tekinti magát.

Nekünk kell őket ezerszer megszolgáltatnunk jogosultnak tekinteni abban, hogyha akarnak, ebben az országban élhessenek. Ez ellen nem lehet finnyáskodva felvetni, hogy az ő idetelepülésük nekünk sokba kerülne, mert egyrészt nem igaz, másrészt nekik ennél sokkal többel tartozunk. Őket nem lehet kifizetni azzal, hogy a nemzeti jövedelmünknek körülbelül évi egy ezrelékét, részben, mint állami pénzt, részben, mint egyéni segítséget átutaljuk a ré-

szükre. Ők évenként 2-3 ezer dollárt fizetnek azért, mert a határon túl élnek, mi tíz dollárt sem adunk, hogy jobban élhessenek.

Magam is annak örülnék, ha szülőföldjükön élhetnének legalább a miénkéhez hasonló életet, de ez lehetetlen, aki ebben bízik vagy naiv, vagy nem ismeri a tények logikáját, vagy annyira önző, hogy még a minimális áldozattól is visszaretten.

SZATHMÁRY INCZE KORNÉL

A SZABADSÁG BŰVÖLETÉBEN

*Megemlékezés az 1956-os magyar szabadságharc
45. évfordulóján*

1956-ban csak hétéves voltam. Azt, hogy megismerhettem a 20. századi magyar történelem dicső és egyedülálló 13 napjának eseményeit, csakis a Szabad Európa Rádióban végighallgatott megemlékezéseknek, tehát a Nyugatra menekült ötvenhatosok vallomásainak köszönhetem. Még ezek között a visszaemlékezések között is voltak különbségek. Sok esemény másképp van leírva Kopácsi Sándor emlékirataiban¹, viszont más megvilágításokat kapunk Fejtő Ferenc vagy Mérai Tibor visszaemlékezéseiben². Magyarországon csak 1989 januárjától mertek nyíltan beszélni az 56-os forradalomról, amikor Pozsgai Imre „szabadságharcnak” merete nevezni az addig csak becsmérően „ellenforradalomnak” bélyegzett 56-os felkelést. De igazi képet a világ 1956-ról csak 1989. június 16 utáni fordulatot követően nyerhetett, mikor Nagy Imrével együtt újrateremték a szabadságharc leverése után kivégzetteket.

Sokszor hajlunk arra, hogy általános, országos, azaz milliók felkelésének mitizáljuk a szabadságharcot. Én inkább úgy fejezném ki, hogy az 56-os szabadságharc 13 napján keresztül mindig ott találtuk a nemzeti érzésű, az ország függetlenségi ügyét magukénak vallókat, és a sztálinista-kommunista terror rendszeréből végképpen kiábrándult magyarokat.

A szabadságharcnak három jól megkülönböztetett szakasza volt. Az elsőnek – október 23-tól 25-ig – egy „emberarcú szocializmus” megvalósítása volt a célja. A főszereplő ekkor személyesen Nagy Imre, aki – mint új miniszterelnök – sürgős reformokat ígért. Október 25-től 28-ig már a forradalmi felkelő csoportok ún. „bizottmányok” vették át a kezdeményezést. Ekkor az események két legnépszerűbb személyisége Maléter Pál és Kopácsi Sándor voltak. Végül, október 28-tól november.4-ig, már több pártból össze tevődő „nagykoalíciós ideiglenes kormány” vezeti az eseményeket, főképpen Budapesten. Ekkor történt meg a semlegesség kihirdetése, a Varsói